

ГОВЬСҮМБЭР АЙМГИЙН АДУУНД ЯМ, ХАЧГИЙН ХАЛУУН, ЦУС БАГАСАХ, НИЙЛҮҮЛГИЙН ӨВЧНИЙГ ТАНДАН СУДАЛСАН ДҮНГЭЭС

Ц.Дэлгэрсүрэн, П.Мягмарсүрэн, Давхарбаяр, Ч.Отгонсүрэн, Б.Ерөөлмаа

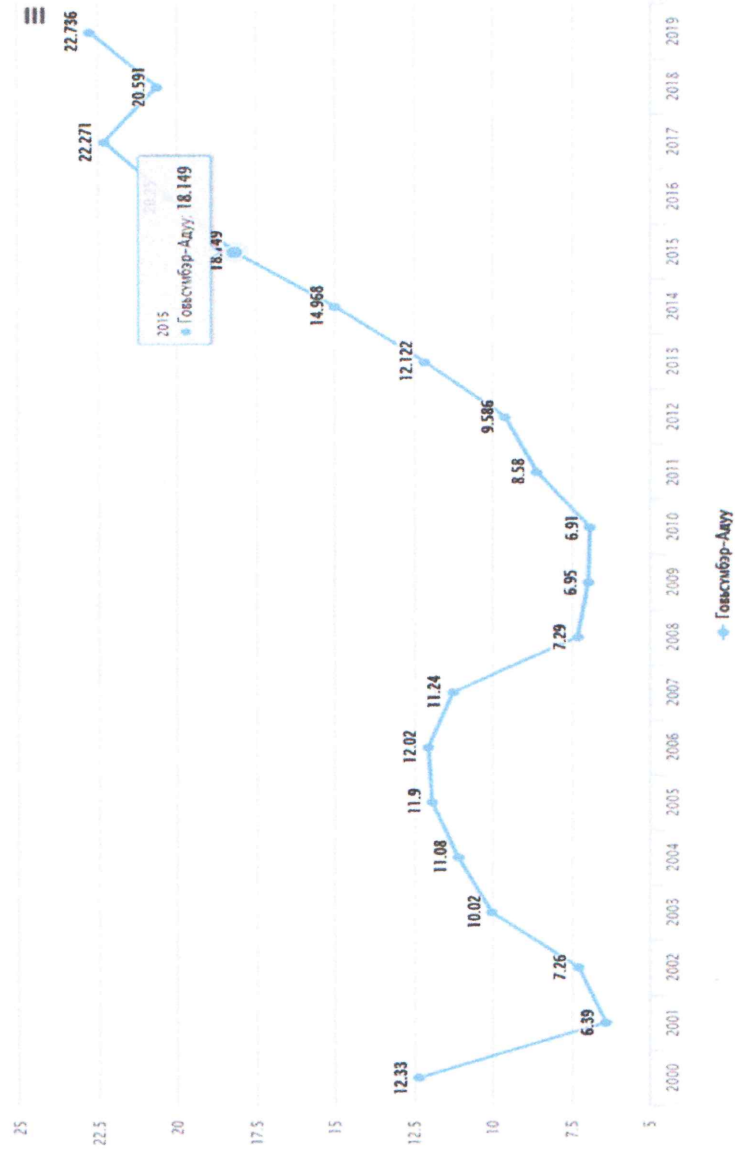
Говьсүмбэр аймгийн Мал эмнэлгийн лаборатори

Адууны цус багасах, нийлүүлгийн өвчин нь түүхий эд бүтээгдэхүүний дотоодын худалдааны хориг саад үүсгэдэг халдвар, ям өвчин нь зооноз халдварт, хачгийн халуун нь халдварт өвчний ангилалд багтдаг.

Адууны цус багасах халдварт өвчөөр адуу, битүү туурайтай бусад амьтад өвчилнө. Өвчилсөн адууны зүрх судасны үйл ажиллагаа хямарч тогтмол болон сэлгэх хэлбэрээр халуурах, цус төлжүүлэх эрхтнүүд гэмтсэнээс цусны улаан эсийн тоо эрс уөөрөх, салст бүрхүүлүүд цайх, аажмаар турах, иунгалагын зангилаа томрох шинж тэмдэг илэрдэг гол төлөв архаг явцтай халдварт өвчин юм. АЦБХ өвчнийг Retroviridae аймгийн Lentivirus тгijlпay РНХ агуулсан, 80-120 нм хэмжээтэй вирус үүсгэнэ. АХЦБӨ дэлхийн I ба II дугаар дайны үед ихээхэн тархаж үхэл нь 80% хүрч байжээ.

Нийлүүлгийн өвчин нь Адууны нийлүүлгийн өвчин нь *Trypanosoma equiperdum* зүйлийн шилбүүртэн эгэл биетнээр үүсгэгддэг. Үүсгэгч нь үржлийн эрхтэн болон тархи нугасны шингэнд шимэгчилдэг. Адууны үржлийн эрхтэн хавагнаж үрэвсэх, гүү хээл хаях, азарга үргүй болох, арьсан дээр гүвдрүү гарах, мэдрэл саажих, ихээр турж эцэх зэрэг шинж тэмдгээр илэрдэг ужиг явцтай өвчин. Цэвэр цусны болон эрлийз адуунд үхлийн хувь 50%-иас дээш байдаг. Манай оронд анх 2000 онд Төв аймгийн адуунд оношлогдсон бөгөөд ХХУ-аар халдварлалт нь 7,6% байсан ба 2004 оны шинжилгээгээр төвийн бүсэд 8,5%, зүүн бүсэд 2%, говийн бүсэд 3%, баруун бүсэд 0,15% байв. Монгол улс 2006 онд уг өвчнөөр тайван бус бүс гэж олон улсад зарлагдсан ба уг өвчин нь 2010 онд хязгаарлалтын дэглэм тогтоох адууны халдварт өвчнүүдийн жагсаалтанд орсон.

Ям өвчнөөр битүү туурайтан уушиг, хамрын салстбүрхүүл, арьсны зарим хэсэгт идээт яр булдруу үүсэх шинжээр илэрдэг. Ужиг халдварт өвчин адуу, илжиг, луус хулан, тахь, махчин амьтдаас арслан, бар, муур, чоно болон хүн өвчилнө. Ямын үүсгэгч Burkholderia mallei бактери нь 1-5 мкм урт, 0,3-0,8 мкм өргөн, грам сөрөг, хөдөлгөөнгүй үзүүр нь мөлүү, шулуун савханцар, бүрээс үүсгэдэггүй, аналины будгаар сайн будагддаг ба хэлбэрзүйн хувьд их хувсамтгай. Ям өвчнийг манай эриний өмнөх IV зуунд Эртний Грекийн суут ухаантан Аристотель халдварт өвчин гэж анх тогтоосон. Төрийн шагналт, профессор Б.Яринпил ямыг арьсны харшил сорилын аргаар оношлох арга зүйг боловсруулж үйлдвэрлэлд нэвтрүүлсэн байна. Монгол улс адууг ям өвчнөөс эрүүлжүүлэх арга хэмжээг 1966 оноос эхлэн далайцтай авч хэрэгжүүлсэнээр 1990 гэхэд өвчний халдварлалтын хувь 6,9-өөс 0,05 хувь болтлоо үлэмж буурч адуун сүрэг үндсэндээ эрүүлжсэн байна. Гэвч улс орон зах зээлийн эдийн засагтай нийгэмд шилжсэнээр адууг ямаас төлөвлөгөөтэйгөөр эрүүлжүүлэх арга хэмжээ тасарч, халдварлалт, тархалтыг ня хянах ажил орхигджээ.

Хэмжээг нэгж мөнгөт

Хачгийн халуун

Адууны хачгийн халуун нь эгэл биетнээр үүсгэгддэг цусны улаан эсэд шимэгчилдэг бэлээрийн хачгаар дамждаг өвчин пм. нэршсэн адууны бабезиоз нь цусны улаан эсийн шимэгч *Babesia caballi*, *Theileria equi* зүйлийн эгэл биетнээр үүсгэгддэг, халуурах, цус багадах, салст бүрхүүл шарлах, шээс цустай гарах, мөчдийн мэдрэл саажих байдлаар илэрч, зурх судас, бөөр болон мэдрэлийн тогтолцооны үйл ажиллагааг хямруулдаг өвчин юм. Эдгээр үүсгэгчид нь адуу, илжиг, луус, тахинд шимэгчилдэг. Монгол орны хувьд судлаач Т.Яринпил, А.Сэр-Од нар 1957 онд Булган аймгийн Хутаг сумын нутгаас өвчилсөн адууны цуснаас түрхэц бэлтгэн харж *Babesia caballi* үүсгэгчийг илрүүлсэн бол 1959 онд *Theileria equi*-г Мө.Даш илрүүлсэн. 1986 онд

Мө.Даш, 1973 онд Ц.Гунгаа нар, 2014-2019 онд Мал эмнэлгийн хүрээлэнгийн доктор П.Мягмарсүрэн, доктор Б.Түвшинтулга тэргүүтэй эрдэмтэдийн судалгаагаар нийт шинжилсэн адууны 35.2%-д Theileria equi-ийн эсрэгбием, 17.8%-д нь Babesia caballi-ийн эсрэгбием илэрсэн байна.

Хэрэглэгдэхүүн, аргазүй

Говьсүмбэр аймгийн бүх сумдын газар нутгийг хамруулан хурдан морь уралддаг, малын шилжилт хөдөлгөөн ихээр хийдэг 62 өрхийн үржлийн насны 800 адуунд ям, хачгийн халуун, цус багасах, болон нийлүүлгийн өвчний тандан судалгааг Орон нутгийн төсвийн хөрөнгөөр хийв.

Хачгийн халуун /b.caballi/, Нийлүүлгийн өвчний шинжилгээг Мал эмнэлгийн хүрээлэнд үйлдвэрлэсэн адууны нийлүүлгийн өвчний үүсгэгч T.equiperdum-г оношлох Фермент холбоот эсрэг биеийн урвалын элиза аргаар, АХЦБӨ-ний шинжилгээг АНУ-д үйлдвэрлэсэн адууны цус багасах халдварт өвчний вирусын эсрэг биеийг илрүүлэх нэвчин тунадасжуулах урвалаар, ям өвчний шинжилгээг “Биокабинет” УТҮГ-т үйлдвэрлэсэн ХХУ-ын биобэлдмэл ашиглан аймгийн мал эмнэлгийн лабораторид шинжилгээ хийв.

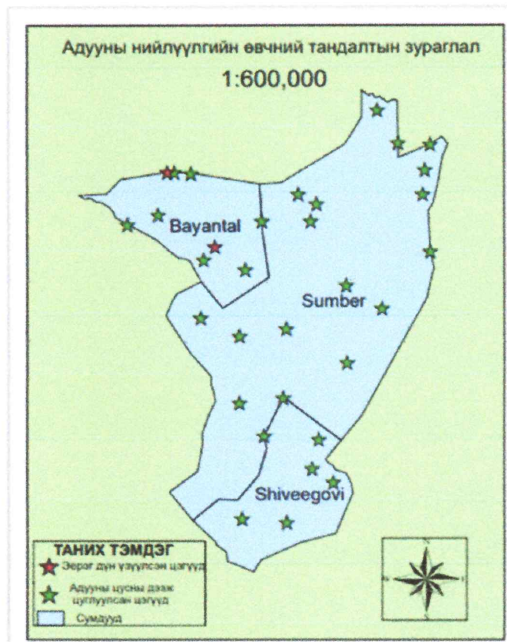
Мал эмнэлгийн хүрээлэнд адууны нийлүүлгийн өвчний шинжилгээг бүх дээжинд хийлгэж үр дүнг тулган баталгаажуулав. Хачгийн халуун өвчнөөр эерэг дүн үзүүлсэн дээжийг УМЭАЦТЛ-д баталгаажуулсан.

Үр дүн

Тандалт шинжилгээнд хамрагдсан адууны 8.9%-д нийлүүлгийн өвчин, 6.7%-д хачгийн халуун /b.caballi/ -ны эсрэг бием илэрлээ. Харин ям, цус багасах халдварт өвчний халдвар илрээгүй. Шинжилгээнд хамруулсан дээжийн нэгтгэл болон үр дүнг дараах зурагаар харуулав.

Хүснэгт 1. Тандалт шинжилгээнд хамруулсан дээжийн нэгтгэл

№	Сумын нэр	Баг	Өрхийн тоо	Азарга			Гүү			Нийт		Бүгд
				Эрлийз	Монгол	Нийт	Эрлийз	Монгол	Нийт	Эрлийз	Монгол	
1	Баянтал	2	18	2	44	46	4	150	154	6	194	200
2	Сүмбэр	6	31	11	59	70	9	321	330	20	380	400
3	Шивээговь	2	13	5	29	34	16	150	166	21	179	200
	Нийт	10	62	18	132	150	29	621	650	47	753	800

Адууны нийлүүлгийн өвчний тандалтын дүн

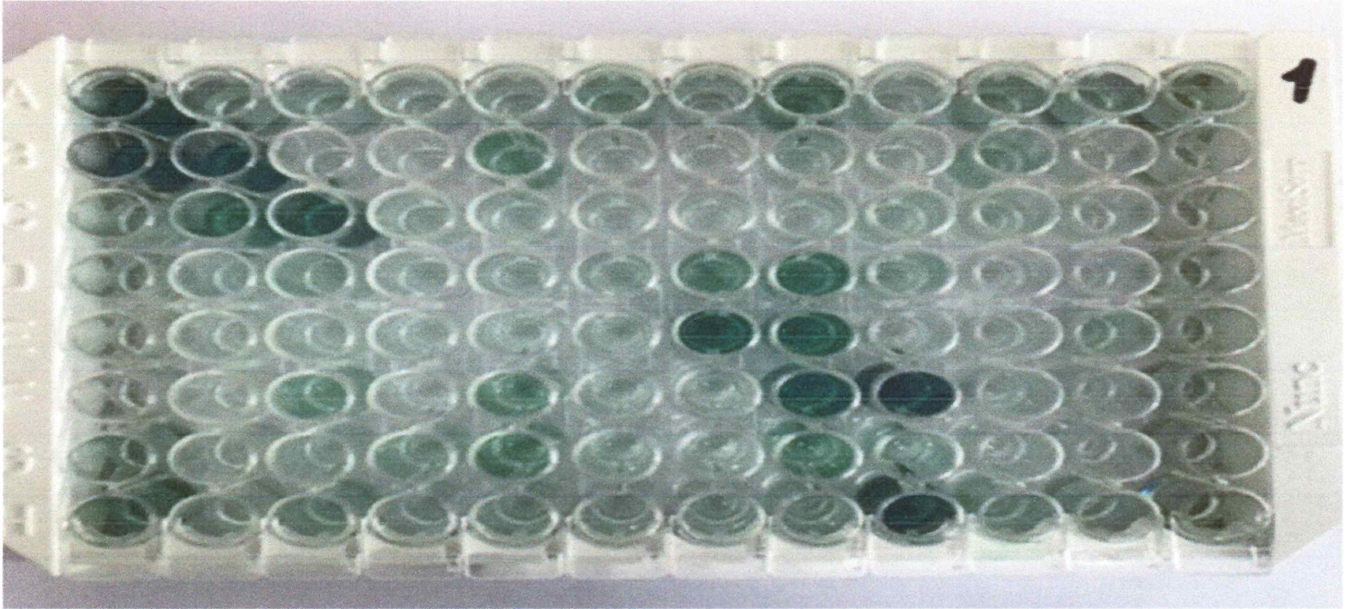
Нийт дээжийн тоо	Эерэг дээжийн тоо	Эерэг хувь	Сумын нэр	Дээжийн тоо	Эерэг дээжийн тоо	Халдварын хувь
800	71	8.9	Сүмбэр	400	35	8.7
			Баянтал	200	27	13.5
			Шивээговь	200	9	4.5

Сумын нэр	Өрхийн тоо	Азарга		Нийт	Гүү		Нийт	Бүгд
		Эрлийз	Монгол		Эрлийз	Монгол		
Сүмбэр	21	3	4	7	1	27	28	35
Баянтал	12	0	6	6	0	21	21	27
Шивээговь	4	0	4	4	0	5	5	9

Хачгийн халуун (B.Sabali) өвчний тандалтын дүн

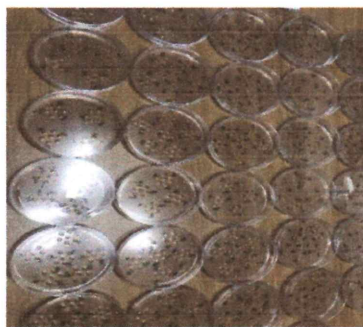
Нийт дээжийн тоо	Эерэг дээжийн тоо	Эерэг хувь	Сумын нэр	Дээжийн тоо	Эерэг дээжийн тоо	Халдварын хувь
180	12	6.7	Сүмбэр	82	7	8.5
			Баянтал	48	4	8.3
			Шивээговь	50	1	2

Сумын нэр	Өрхийн тоо	Азарга		Нийт	Гүү		Нийт	Бүгд
		Эрлийз	Монгол		Эрлийз	Монгол		
Сүмбэр	6	1	1	2	1	4	5	7
Баянтал	3	1	0	1	0	3	3	4
Шивээговь	1	0	0	0	0	1	1	1

Ям, халдварт цус багасах өвчний тандалтын дүн

Нийт дээжийн тоо	Эерэг дээжийн тоо	Эерэг хувь	Сумын нэр	Дээжийн тоо	Эерэг дээжийн тоо	Халдварын хувь
800	0	0	Сүмбэр	400	0	0
			Баянтал	200	0	0
			Шивээговь	200	0	0

Адууны халдварт өвчний шинжилгээний дүн

М

Дүгнэлт

Ям, хачгийн халуун, АХЦБӨ, нийлүүлгийн өвчний тандалт шинжилгээнд Сүмбэр, Баянтал, Шивээговь сумын зорилтот 62 өрхийн үржлийн насны 800 адууг хамруулан шинжилгээ хийж дараах дүгнэлтэнд хүрлээ. Үүнд

1. Адууны нийлүүлгийн өвчний шинжилгээнд 3 сумын 62 өрхийн 800 сорьц хамруулахад 37 өрхийн 71 сорьц эерэг дүн үзүүлэв. Халдвар 8.8%. Мөн шинжилгээнд хамрагдсан нийт өрхийн 59%-д халдвар бүртгэгдэж байна. Энэ нь нийлүүлгийн өвчин нилээд тархсанг илтгэж байгаа учир цаашид тус өвчнөөс урьдчилан сэргийлэх ажлыг эрчимжүүлэх шаардлагатай байна.

2. Хачгийн халуун өвчний шинжилгээг 61 өрхийн 180 адууны цусны ийлдсэнд хийхэд 10 өрхийн 12 сорьц эерэг дүн үзүүлэв. Шинжилгээнд хамруулсан нийт сорьцинд эерэг сорьцийг харьцуулахад халдварлалт 6.7% байна. Энэ нь тус өвчний халдварлалт өндөр байгааг харуулж байна.

3. Тандалт шинжилгээнд цуглуулсан бүх сорьцинд ям, АХЦБӨ өвчний шинжилгээг хийхэд халдвар илрээгүй тул цаашид эдгээр өвчнөөр эрүүл бүс болох зорилтыг дэвшүүлж ажиллах боломжтой юм.